

Я. В. ГАНІТКЕВИЧ (Львів)

ДО ІСТОРІЇ ТЕРОРУ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЛІКАРІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького

Представлені матеріали про репресування лікарів радянської України всіх поглядів і національностей протягом 1919-1953 рр., про репресування українських лікарів-учених, засновників українських національних науково-медичних шкіл в 1928-1941 рр., і ініційованого Сталіним «поділу лікарів» в 1952-1953 рр. Приведені дані про 622 репресованих лікарів, з них 142 розстріляних і 337 відправлених до концентраційних таборів Гулагу; показано переважне знищення лікарів-українців. Приведені факти про арешти (близько 50 осіб) і розстріли (7 осіб) українських учених-медиків, описана історія «справи лікарів».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: лікарі, репресії, радянська Україна.

Останніми роками все більш відомими стають злочини комуністичного режиму в СРСР проти людськості. Європейська громадськість прирівняла протилюдську спрямованість гітлерівського нацизму і сталінського комунізму.

Історії терору комуністичного режиму в СРСР проти свого народу присвячено багато праць як в Україні (1, 2, 7, 22, 25, 26) так і у світовій літературі (29, 30). Почавши від Р.Конквеста (14) досить широко висвітлено спланований комуністичним режимом геноцид-голодомор 1932-1933 рр. в Україні (7, 18, 25, 27, 31). З'явилося немало публікацій про «розстріляне відродження» - масове вбивство українських літераторів, письменників, поетів, митців, бандуристів (11, 12, 13, 18). В той же час немає фактичних матеріалів про масові репресії щодо окремих професіоналів, зокрема щодо найбільш гуманної у світі професії - лікарів. Лише в окремих мало доступних публікаціях наводяться дані про репресування деяких українських науковців (10, 20).

Після розпаду СРСР в Україні розсекречено архіви НКВД і КДБ, удоступлено для дослідників відомості про роботу репресивних органів комуністичного режиму. В усіх областях України створено спеціальні групи, які досліджують архівні матеріали про репресованих і реабілітованих осіб та публікують їх у книгах «Реабілітовані історією» (8, 22).

Число репресованих в СРСР за різними даними становить від 21,5 до 44 мільйонів осіб. За рішенням політбюро ЦК ВКП(б) в липні 1937 р. створено неконституційні позасудові каральні органи – спеціальні судові «двійки» та «трійки», до яких зви-

чайно входили секретар обласного комітету компартії, начальник обласного управління НКВС, обласний прокурор. Вони відзначалися надзвичайною жорстокістю, за одне засідання (переважно вночі) могли розглянути понад тисячу (!) справ, засуджували людей як правило до розстрілу!

В УРСР тільки протягом 1937-1938 рр. арештовано понад чверть мільйона (267 579) осіб, з них засуджено до розстрілу 122 237 (!) осіб (8). Це була війна комуністичного режиму проти власного народу, організований комуністичною партією терор, подібного якому не знає світова історія! Такою була реальність в СРСР, якої досі не визнають деякі партійні лідери, що прагнуть відновити советську імперію.

Можна виділити три етапи терору більшовицького режиму по відношенню до лікарів.

1. Репресування лікарів усіх національностей, всіх ланок і рівнів у 1919-1953 рр;

2. Репресування українських професорів і викладачів медичних інститутів, видатних вчених європейського рівня у 1928-1941 роках;

3. «Справа лікарів» - сфабрикована за особистою вказівкою Сталіна у 1951- 1953 рр. проти лікарів кремлівської лікарні та інших, в т.ч. українських лікарів, із звинуваченням їх у намаганні вбивства керівників комуністичної партії.

Репресування лікарів почалося зразу ж із вторгненням більшовиків в Україну і поваленням Української Народної Республіки. Ці трагічні сторінки нашої медицини представлено в нашій книзі (5). В даній статті наведено аналіз матеріалів з цього питання.

В процесі довготривалої, копіткої пошукової роботи, перегляду десятків тисяч довідок про

репресованих, при допомозі низки редколегій книг «Реабілітовані історією» вдалося зібрати відомості про 941 репресованих за політичними мотивами в 1919 - 1951 рр. і згодом реабілітованих лікарів і інших медичних працівників України. На жаль, деякі архівні довідки неповні, не містять даних про професію, місце роботи, національність репресованого, що утрудняло пошук.

Детально вдалося проаналізувати матеріали про 622 лікарів, серед яких було 467 чоловіків і 154 жінок. Отже чоловіків-лікарів репресували значно частіше, ніж жінок-лікарок. Серед жінок була група, яку в судових документах називали «жінки зрадників батьківщини» («ЖИР»), - лікарки, яких чоловіків засудили «за зраду батьківщини». Таким лікаркам, як правило, виносили вирок - 8 років ув'язнення в концтаборах.

Найчастіше арештованих засуджували за 54 статтю Кримінального кодексу УРСР, за звинуваченнями у контрреволюційних злочинах, зраді батьківщини, контрреволюційній пропаганді і агітації, недонесенні (!) про контрреволюційний злочин.

Серед репресованих є люди різних поглядів і різної сфери діяльності, від сільських лікарів, лікарів поліклінік - до професорів, директорів науково-дослідних і кадрових медичних інститутів, міністрів охорони здоров'я. Імена та короткі дані про них подано в нашій книзі (5).

За віком репресовані лікарі поділялися на такі групи:

До 30 років - 66
31 - 40 років - 201
41 - 50 років - 232
51 - 60 років - 97
старші за 61 рік - 26

Репресіям підлягали лікарі всіх вікових груп, як найбільш досвідчені лікарі середнього віку, так і молоді та лікарі старшого віку.

Місце роботи вдалося встановити у 612 осіб, при цьому виділено такі групи репресованих лікарів:

Лікарі поліклінік і лікарень - 196
Санітарні лікарі - 39
Військові лікарі - 98
Залізничні лікарі - 36
Сільські лікарі - 47
Заводські лікарі - 22

Керівники лікувальних закладів та охорони здоров'я - 49

Науково-педагогічні працівники - 73
Інші - 52.

До останньої групи віднесено лікарів диспансерів, санаторіїв, пологових будинків, судовомедичних експертів, прозекторів, лаборантів тощо.

Рішенням судових органів або «особливих нарад», військових трибуналів, «двійок» і «трійок» 142 лікарів було засуджено до найвищої міри покарання і розстріляно (!). В числі розстріляних - два наркоми охорони здоров'я УРСР - С.І. Канторович (1937) і Г.Н. Камінський (1938). Засуджені директори медичних інститутів Києва і Харкова: С.В. Коршун (1930), С.І. Златогоров (1930, помер в ув'язненні), Г.П. Радченко (1931), Д.С. Ловля (1938), директор інституту мікробіології І.О. Ручко (1937).

337 лікарів засуджено до різних термінів утримання в сталінських концентраційних таборах. «Виховно-трудова табори» (ВТТ) - так фарицейськи називали концентраційні табори Гулагу - найбільш жорстоку у світі систему використання безоплатної робочої сили та знищення свого народу (6, 7, 16). Близько 150 таких таборів за колючими дротами з посиленою охороною, яку здійснювали нелюди-наглядачі, з найгіршим харчуванням і неймовірно важкою, каторжною працею швидко зводили в могилу навіть найсильніших і найвитриваліших. В цих таборах від недоїдання, надмірної праці та нелюдського поводження і утримання загинули мільйони людей.

До 20-25 рр. утримання в концтаборах засуджено 22 невинних лікарів (!). Незначну частину засуджено до заслання в Сибір. Усі разом засуджені лікарі мали провести в концтаборах і засланні 2382 роки! Не усі вони вижили, багато з них загинуло.

Підкреслюємо, що усіх згаданих репресованих лікарів пізніше визнано невинними, бо ж їх засуджено за фальшивими, надуманими звинуваченнями.

Десятки лікарів загинули до суду від допитів і тортур, які за спеціальним дозволом більшовицької влади широко застосовувалися щодо «ворогів народу».

Із числа заарештованих лікарів лише 126 осіб звільнено, справу припинено «за відсутністю доказів» (хоч реальних доказів вини не було в усіх 622 випадках арешту лікарів).

Після 1955 року усіх цих лікарів реабілітовано в числі інших жертв репресій тоталітарного режиму. Військові трибунали та вищі судові органи Радянської України, Радянського Союзу, а пізніше незалежної України визнали, що справи були сфабриковані органами ЧК, ГПУ та НКВД, засуджені лікарі були невинними, а окремі призначення до приписуваних їм злочинів вибивали жорстокими тортурами.

В процесі реабілітації в СРСР видавали відповідну довідку. Наводимо один з таких документів, який отримала донька безвинно розстріляного професора О.М. Пучківського.

“Военный трибунал Белорусского военного округа 11 ноября 1957 р. N 1613 гор. Минск. С П Р А В К А

Дело по обвинению Пучковского Александра Митрофановича, до ареста - 12 октября 1937 г. - работал профессором Киевского медицинского института, пересмотрено Военным Трибуналом Белорусского военного округа 14 ноября 1957 г. Постановление от 6 декабря 1937 г. в отношении Пучковского Александра Митрофановича отменено и дело за отсутствием состава преступления прекращено. Пучковский Александр Митрофанович реабилитирован посмертно. Председатель Военного Трибунала Белорусского военного округа полковник юстиции (В.Кондратьев). Печатка”.

І все. Зміст постанови «суду» - розстріл вченого - замовчується. Ні слова вибачення, ні слова жалю чи співчуття ні судові органи, ні полковник юстиції не знайшли для доньки невинно вбитого вченого! “Отсутствие состава преступления!” А факт розстрілу невинного лікаря-професора не становить “состав преступления?” Хіба не злочинці ті, хто не хотів бачити того, що побачив полковник юстиції Кондратьев - відсутність складу злочину? Чому тисячі і тисячі чекістів-енкаведистів з великою запопадливістю фабрикували справи і розстрілювали людей за “відсутності складу злочину”? Чи мовчазна скорбота і всепрощення злодіянь тоталітарного комуністичного режиму, яким не було рівних в світовій історії, не заохотять нових диктаторів знову почати десь будувати “комуністичний рай”?

Потрібно відзначити, що наведені дані не відображають абсолютно повно чисельності усіх

репресій лікарів в УРСР. В ході архівних пошуків вибираються імена лише тих арештованих, яких вже реабілітовано. В той же час залишається невідомою кількість репресованих осіб, які залишилися нереабілітованими, деяка кількість справ залишається ще не переглянутою. Не в усіх справах вказано професію. Не усі випадки репресування зафіксовано в документах (розстріли в роки громадянської війни, Другої світової війни), відсутні остаточні дані про наслідки масового терору комуністичного режиму, як в цілому в СРСР, так і в УРСР (8). Отже, справжня кількість репресованих лікарів є більшою. Тим не менше, зібрані нами дані можна вважати репрезентативними, такими, що представляють об'єктивно справу репресування лікарів в Україні. Імовірно, вони відображають приблизно ? - 4/5 репресій того часу.

Отже в радянській Україні за тоталітарного режиму (за неповними даними) розстріляно 142 ні в чому невинних лікарів, засуджено до перебування в нелюдських умовах сталінських концтаборів 337 лікарів (!). Проводилося знищення спеціалістів найгуманнішої професії – медицини, які присвятили своє життя рятуванню інших людей, переважно віддавали усі свої сили і знання збереженню життя і здоров'я народу. Такого масового знищення лікарів своєї держави не знає історія народів! Подібні сторінки історії поневоленої України не можна далі замовчувати. Вони повинні послужити ще одним мотивом для засудження сталінізму.

В Україні працювали лікарі багатьох національностей, в числі репресованих є представники 17 національностей. Наводимо їх кількість.

Українці - 278	Греки - 10	Азербайджанці - 2
Росіяни - 109	Вірмени - 5	Молдавани - 1
Євреї - 134	Болгари - 4	Грузини - 1
Німці - 26	Литовці - 2	Чехи - 1
Поляки - 24	Латвійці - 2	Татари - 1
Білоруси - 10	Угорці - 2	

Здавалось би, терор комуністичного режиму знищував лікарів без різниці, не зважаючи на національність. Однак, чи справді однаковим було ставлення репресивних органів до різних національностей? Взагалі серед репресованих

українці становили біля 70%, по Вінницькій обл. – 70,69% (8). Ми проаналізували репресування лікарів тих національностей, де репресії охопили найбільше число жертв - лікарів українців, росіян і євреїв.

Національність	Репресовано осіб	% від усіх репресованих	Розстріляно осіб	% від числа репресованих	Засуджено До ВТТ	Середня кількість років	Звільнено осіб	% звільнених
українці	278	45	70	25	169	9	39	14
росіяни	109	18	22	20	58	8	26	24
Євреї	134	22	27	20	58	7	45	34

При аналізі цих даних потрібно враховувати, що після Першої світової війни і до Другої світової війни більшість лікарів на українських землях становили євреї. Точних даних немає, проте є підстави припускати, що їх кількість становила біля $\frac{4}{5}$ усього числа лікарів. Лікарів українців і росіян було порівняно небагато.

Як видно, лікарі-українці становили близько половини усіх репресованих лікарів, більше ніж репресовані росіяни і євреї разом узяті. Якщо врахувати, що кількість лікарів-українців на українських землях була приблизно в 4-5 разів меншою, ніж кількість лікарів-євреїв, то видно, що українців-лікарів репресували 8-10 разів частіше, ніж лікарів-євреїв; у 2-3 рази частіше, ніж лікарів-росіян. Українців-лікарів розстрілювали частіше, ніж лікарів-євреїв та росіян. Середній термін позбавлення волі був найбільшим в українців-лікарів. До 20-25 років концтаборів засуджено 19 українців, 1 росіянина і 2-х євреїв. Відсоток припинених справ «за відсутністю доказів» в українців-лікарів більш ніж двічі менший, ніж у лікарів-євреїв, значно менший ніж у лікарів-росіян.

Отже аналіз матеріалів свідчить про те, що репресивні органи неоднаково засуджували лікарів різних національностей. Лікарів-українців набагато частіше арештовували, частіше засуджували до розстрілу, частіше засуджували до 20-25 років концтаборів, набагато рідше припиняли їхні справи. Таким чином проводилося цілеспрямоване вибіркове знищення лікарів-українців.

Чи не значить це, що репресії тоталітарного комуністичного режиму щодо фахівців лікарів України, як і організований режимом голодомор-геноцид, були спрямовані насамперед на знищення української нації, позбавлення її фахівців, інтелігенції, національної еліти?

Влада СРСР заявляла, що після смерті Сталіна політичні репресії припинилися. Проте і в наступні роки арештовували за критичне ставлення до режиму. В радянській Україні, зокрема, були засуджено з політичних мотивів лікарів українців С.С. Корольчука (Львів, 1961), Геврича (1965), Н. Строкату-Караванську (Одеса, 1971), С. Глузмана (єврей, Київ, 1972), Л.Гук (1972), М.Г. Плахотнюка (Київ, 1972), С. Хмару (1980, Львів), О.Т. Уманець-Терелю (Київ, 1967 – депортована з України); В. Івасюк – лікар і видатний український композитор, яким «опікувалося» КДБ, загинув (Львів, 1979) за загадкових обставин.

Якщо наведені репресії лікарів охоплювали окрім українців також інші національності, то в 30-х роках проводилися репресії, спрямовані безпосередньо на українських лікарів-вчених (4, 20). В цьому наступі на українських вчених-медиків протягом 1928 – 1941 рр. розстріляно, зас-

лано в концтабори або усунено з роботи понад 50 провідних українських вчених, насамперед з медичних інститутів Києва і Харкова.

Наведемо конкретні факти мартирології представників української медичної науки, переважно київських вчених.

1928 – звільнено з роботи професора-хірурга Григорія Іваницького.

1929 – заарештовано професорів-гігієністів Володимира Підгаєцького та Володимира Удовенка, лікаря-терапевта Аркадія Барбара, їх **розстріляно** в концтаборах на Соловецьких островах у 1937 р. (Тільки у 1989 році з'ясували обставини масового знищення ув'язнених Гулагу у 1937 р., коли на честь 20-ї річниці «жовтневої революції» нарком Єжов видав наказ провести масові розстріли ув'язнених за «контрреволюційну діяльність»; Соловецькій в'язниці він виділив «ліміт» – розстріляти 1200 осіб!) Заарештовано лікаря-гігієніста Володимира Кудрицького.

1929 – заарештовано професора-фізіолога Валентину Радзимовську та професора-гістолога Олександра Черняхівського; усунено з роботи професора-хірурга Євгена Черняхівського, професора-анатома Олексія Івакіна.

1930 – заарештовано професорів - терапевта Івана Базилевича, фтизіатра Антона Собкевича, усунено з роботи професора Олексія Івакіна, доцента-анатома Миколу Вовкобая.

1931 – заарештовано професора-бактеріолога Льва Кандибу, **розстріляно** 1938 р.; заарештовано професорів - мікробіолога Марка Нецадименка, патофізіолога Миколу Вашетка.

1933 – в Харкові заарештовано професора-психоневролога Івана Соколянського, в Кам'янці-Подільському - доктора медицини, професора Миколу Герашенка.

1934 – в Харкові заарештовано доктора медичних наук Володимиру Крушельницьку, **розстріляно** на Соловках в 1937 р.; усунуто від вивчення кафедру професора-гігієніста О.Корчака-Чепурківського, першого лікаря, обраного академіком Всеукраїнської академії наук.

1935 – засуджено доцента-патологоанатома Миколу Сисака

1935 – заарештовано професора акушер-гінеколога Олександра Крупського.

1937 – заарештовано і **розстріляно** професора-отоларинголога Олександра Пучківського.

1938 – заарештовано і **розстріляно** доцента-фтизіатра Андрія Журавля; усунено з роботи в Харківському психоневрологічному інституті професора-психоневролога Михайла Міщенко.

П'ять українських вчених-лікарів були засуджені у сфабрикованій ГПУ справі «Союзу визволення України» («СВУ»), в числі 45 провідних представників української наукової та культур-

ної інтелігенції на чолі з віце-президентом Української академії наук С.Єфремовим (4, 7, 13). Лікарів-науковців засудили за фальшивим звинуваченням у намаганнях вбивати пацієнтів-комуністів. Як свідчать документи, терор проти українських вчених скеровувався центральними партійними органами з Москви. Нещодавно опубліковано дані про особисту роль Сталіна у винищенні українських вчених-лікарів (16). Після розпаду СРСР в архіві ЦК КПРС виявлено таку телеграму Сталіна до керівництва комуністичної партії України, вислану під час процесу "СВУ":

Шифром Харьков Косиору, Чубарю

Когда предполагается суд над Ефремовым и др.? Мы здесь думаем, что на суде надо развернуть не только повстанческие и террористические дела обвиняемых, но и медицинские фокусы, имевшие своей целью убийство ответственных работников. Нам нечего утаивать перед рабочими грехи своих врагов. Кроме того, пусть знает так назыв. Европа, что репрессии против контрреволюционной части спецов, которые пытаются отравить и зарезать коммунистов-пациентов, имеют полное «оправдание» и по существу дела бледнут перед преступной деятельностью этих контрреволюционных мерзавцев. Наша просьба согласовать с Москвой план ведения дела в суде. № 8/ш Подпись И. Сталин. 2.1. (19)30 г. 16.45.

Для Сталіна і його суддів не мало значення те, що четверо із п'яти звинувачених медиків були представниками теоретичної медицини (гігієни та гістології) і не працювали безпосередньо з хворими. Їх все одно безглуздо звинуватили в "медичному терорі" і засудили!

Це були репресії, спеціально спрямовані проти українців, лікарів-учених, які почали в роки української незалежності (1917-1921) розвивати українську медичну науку і практику. Вони були шанувальниками української мови, прагнули формувати українську медичну науку як частину української культури, навчати у вищих школах рідною мовою.

Українські лікарі-вчені мали своїх учнів, готували аспірантів і докторантів, видавали наукові монографії і підручники українською мовою, започаткували розвиток українських національних наукових шкіл. Багато з них співпрацювали з європейськими науковими центрами, бували в провідних наукових лабораторіях Європи, брали участь в зарубіжних і міжнародних медичних конгресах, публікували свої праці в європейських журналах (4).

Вчених-медиків знищували, розстрілювали, усували від роботи не за якісь проступки, не за вороже ставлення до режиму або якісь підозрілі дії. Їх знищили лише за те, що вони були украї-

нськими вченими, розвивали українську науку, плекали рідну мову. Їх знищили для того, щоб на їх місце поставити не-українців, інонаціональних фахівців, вірнопідданих партії людей.

Факти свідчать, що на місці розстріляних або усунутих режимом українських вчених не залишили ні в одному випадку українця із школи репресованого професора-завідувача. На їх місце прислали осіб іншої національності, переважно з Росії. Нові керівники зразу ж переводили навчальний процес на російську мову, міняли напрямок наукових досліджень, вилучали українські підручники і монографії своїх попередників, забороняли їхні праці (4, 19).

З радянської медичної науки повністю або переважно вилучено також імена і праці українських лікарів-вчених того періоду, які померли своєю смертю (патологоанатома П. Кучеренка, офтальмолога М. Левітського, дерматолога О. Тижненка, мікробіолога Ф.Омельченка) або в ході Другої світової війни емігрували за кордон (хірургів Б. Андрієвського, Г. Іваницького, П. Шидловського та М. Галина, фтизіатра В. Плюща, рентгенолога О.Богаєвського, анатома академіка ВУАН А.Старкова).

Таким чином, усунення українських вчених, чи то шляхом фізичного знищення, чи звільнення їх з наукової роботи та заміна їх новими кадрами були проявом безпрецедентного цілеспрямованого знищення тоталітарним режимом української національної медичної науки, яку почали інтенсивно розвивати наші вчені в 20-х – 30-х роках ХХ сторіччя.

Українські вчені, їх наукові школи, були приречені режимом на повне знищення. Майже всі їхні імена і науковий доробок в УРСР були заборонені і невідомі радянським лікарям. Таке можливе лише при тоталітарній системі, при повсякчасному шпигуванні за словами і думками, заміні творчого мислення і пошуку на послушне, сліпе, вірнопіддане виконання волі керівництва правлячого клану-партії. Тільки тепер в незалежній Україні повертаються імена репресованих вчених в історію української медицини.

Широко висвітлено у світовій літературі «справу лікарів» - коли незадовго до своєї смерті у 1952 р. Сталін звинуватив дев'ять кремлівських лікарів-професорів (з них шість євреїв) у змові з метою отруїти і вбити радянських керівників (3, 9, 15, 23, 28).

В жовтні 1952 р. Сталін дозволив застосовувати до арештованих лікарів «заходи фізичного впливу» – тортури. Він наказував слідчим: «Бийте, бийте і знову бийте». Радянську пресу заповнили статті і фельетони про «вбивць в білих халатах». Оскільки справа посувалася надто повільно, в

Українські лікарі-науковці, замордовані більшовиками 1937-1938 рр.

Проф. О. Пучківський

Проф. Л. Кандиба

Проф. В. Підгаєцький

Проф. В. Удовенко

Доцент А. Журавель

Доктор мед. наук В. Крушельницька

Доцент А. Барбар

грудні 1952 р. він ініціював спеціальну постанову ЦК КПРС «Про ситуацію в МГБ і шкідництво в лікувальній справі». Зобов'язано МГБ «до кінця викрити терористичну діяльність групи лікарів, які орудували в кремлівській лікарні, та їх зв'язок з американо-англійською розвідкою».

13 січня 1953 р. газета «Правда» опублікувала статтю «Підлі шпигуни та вбивці під маскою професорів-лікарів», автором якої, за словами М. Хрущова, був сам Сталін. Повідомлялося про арешт нової групи високопоставлених «лікарів-шкідників». В Москві і Ленінграді заарештовано професорів і лікарів: В.Ф. Зеленіна, Б.І. Збарського, Е.М. Гольштейна, Н.А. Шерешевського, Я.Л. Рапопорта, С.Е. Незлина, Н. Л. Вільк, А.М. Гринштейна, А.І. Фельдмана, М.Я. Серейського, Я.С. Темкіна, Г.І. Майорова, А.Н. Федорова, І.І. Фейгеля, А.А. Бусалова, Б.С. Преображенського, В.Н. Виноградова, П.І. Єгорова, М.С. Вовсі, Я.Л. Рапопорта, Б.Б. Когана. Останнього, наприклад, звинуватили в тому, що він давній агент «Інтеліженс сервіс», знайомий з керівниками єврейського антифашистського комітету і т.п. Арештовано також українця – видатного терапевта, учня академіка М. Стражеска професора В.Х.Василенка, всього 36 осіб.

В Україні було арештовано видатного вченого професора Віктора Когана-Ясного (який першим в СРСР отримав інсулін і налагодив його виробництво), харківських професорів хірурга О.З. Цейтліна, акушер-гінеколога Д.Е. Шмундака, педіатра В.Т. Бахура, М.Я. Горкіна, лікаря-дерматовенеролога Ю. Шлемензона та ін. Кримінальну справу було заведено на Миколу Амосова.

Аналітики цього періоду відзначають, що Сталін погано почувався після перенесеного інсульту, допомога лікарів була неефективною. Поради перебувати в спокої, не турбуватися справами він сприймав як спроби відсунути його від керівництва країною. А тут ще знайшовся донос одної кремлівської лікарки з 1948 року про неправильне лікування керівників держави. Розглядають і політичний аспект цієї справи. Наростала «холодна війна». Вороже зустріли в Москві нового посла США Дж.Кеннана, незабаром він був змушений залишити країну. Президент Айзенхауер закликав до звільнення советських країн-сателітів. СРСР відповів бурхливими протестами, могутньою пропагандою ненависті до США, закликами до населення посилити «пильність», у Східній Європі відбулася низка «шпінських процесів». Для загострення «холодної війни» використано і антисемітизм. Припускають, що в такому плані було сфабриковано справу про медичний терор лікарів, переважно євреїв, при чому змові приписували антикомуністичний, буржуазний, сіоністський і націоналістичний характер. Побоювались, що за нею може наступити депортація

євреїв. Імовірно ця справа була розрахована на досягнення певних політичних цілей. Готувався показовий процес над арештованими, деякі лікарі не витримали тортур і підписали неправдиві зізнання. Сталін санкціонував розширення процесу, як свідчать його резолюції на протоколах, давав прямі вказівки, кого з арештованих лікарів судити відкрито, а кого на закритому процесі. За деякими даними, він готував наказ провести показову страту «лікарів-вбивців» на Красній площі, депортувати євреїв з центральних районів СРСР до Сибіру.

Але за кілька днів до початку суду диктатор помер, справа розпалася. В квітні 1953 р. постановою центрального комітету комуністичної партії усіх 36 арештованих реабілітовано. 4 квітня 1953 року в офіційній газеті «Правда» було опубліковано «Повідомлення міністерства внутрішніх справ СРСР», в якому говорилося, що справа лікарів була сфальсифікована працівниками КГБ, що звинувачення були неправдиві, а зізнання, на яких опиралися працівники КГБ, отримані через застосування недопустимих прийомів розслідування. Професорів, немало потурбованих жорстокими допитами, відправили з пошаною до місць праці. Звільнено також арештованих в Україні лікарів.

Дивно, але ні в одній з численних публікацій на тему «справи лікарів» не згадується, що Сталін вже раніше, у 1929 році ініціював справу про «медичний терор» українських лікарів-професорів, так само звинувачував їх у намаганні вбивати комуністів. Їх тоді засуджено, 8 вчених розстріляно. Про них українські та європейські дослідники сталінських репресій чомусь забули, а повинні би знати і пам'ятати.

Парадокс, але українська та світова громадськість широко поінформована про цю сталінську «справу лікарів», в якій не було ні одного засудженого, і майже нічого не знає про вбивство біля тисячі лікарів радянської України, про розстріли київських і харківських професорів-медиків! Основна причина тому – колишня бездержавність України, пригнічене становище української нації. Не було держави, яка захищала б своїх громадян, тоді як про арештування Сталінінм лікарів-євреїв єврейська спільнота зразу ж підняла широкий розголос у всьому світі. Зрештою, про репресування більше сотні лікарів-євреїв, про розстріл кількох десятків євреїв-лікарів (тільки в УРСР!) єврейські публіцисти чи не знали, чи не хотіли знати.

Медична громадськість України і світу, європейська спільнота народів повинні бути поінформовані про масове репресування комуністичним режимом лікарів в Радянській Україні, а державні діячі і політики повинні зробити все, щоб така ситуація не повторилася ніколи ні в Україні, ні в жодній країні світу.

Список літератури

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: суспільно-політичний та правовий аналіз. – К., 1994. Кн. 1.
2. Білокін С. Масовий терор, як засіб державного управління в СРСР. – Київ, 1999.
3. Брент Д., Наумов В. Остання справа Сталіна. – М. : ТОВ «Видавництво Проспект», 2004.
4. Ганіткевич Ярослав. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи. Біографічні нариси та бібліографія / Львів: В-во НТШ і ін. 2002.
5. Ганіткевич Ярослав, Пундій Павло. Українські лікарі. Біобібліографічний довідник. Книга 3. Учасники національно-визвольної боротьби і українського державотворення, репресовані та реабілітовані лікарі України. НТШ, ВУЛТ. Львів, 2008.
6. Гривачевський Б. Листи з Соловків. – К. : Молодь, 1992.
7. Даниленко В. та ін. Сталінізм на Україні. 20–30-ті роки. К.–Едмонтон, 1991;
8. Давидюк А.Т. Вінницький мартиролог. – Вінниця, 2001.
9. Этингер Я. К сорокалетию «Дела врачей» // Еврейская газета. – 1993. – №3 (90).
10. Збірник на пошану українських учених, знищених більшовицькою Москвою. Записки НТШ. Чикаго, 1962.- Том 173.
11. З порога смерті: Письменники України - жертви сталінських репресій. – К. :Рад. письменник, 1991.
12. Ільєнко І.О. У жорнах репресій: Оповіді про українських письменників. (За архівами ДПУ-НКВС).– К.:Веселка, 1995.
13. Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки). – К., 1991.
14. Конквест Роберт. Жнива скорботи. Радянська колективізація й терор голодом Видавництво: Либідь. Київ, 1993.
15. Медведєв Ж.А. Сталин и «дело врачей» // Вопросы истории, № 1–2, 2003.
16. Мирський Марк. Українські вчені-медики – жертви сталінських репресій // Агарті. Київ. – 1995. -№ 2. – С. 48.
17. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. Недостріяні. – К.: Києво Могилянська академія, 2008.
18. Плющ В. Розгром української еліта та українського селянства. Лондон, 1973.
19. Плющ В. Русифікація української медичної науки і освіти // Шлях перемоги. – 1974. –Ч. 5-11.
20. Плющ В. Медична наука в Україні у першій половині ХХ сторіччя // Матеріали до історії української медицини . Том І. Нью-Йорк-Мюнхен, 1975.
21. Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси / Відповід. ред. В.А.Смолій. – К.: Наукова думка, 2002.
22. Реабілітовані історією. Київська область. Кн 1. 2004.
23. Хрущев Н.С. Время. Люди. Власть, кн. 1–4. М., 1999.
24. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. Тернопіль, 2000.
25. Чорна книга України. Збірник документів, архівів, матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе / Упор. ред. Ф.Зубанича. – К.: Просвіта, 1998.
26. Шаповал Ю. Україна в добу «Великого терору»: 1936-1938 роки. Либідь.- Киев, 2009.
27. Boriak Hennadii. Sources for the Study of Great Famine in Ukraine. – Cambridge, MA: Ukrainian Studies Fund, 2009.
28. Chin Jung. Stalin's Last Crime: The Doctors' Plot. BMJ Publishing Group Ltd. 2004.
29. Conquest Robert. The Great Terror: A Reassessment: 40th Anniversary Edition, Oxford University Press, USA, 2007.
30. Courtois Stephane. The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression. Harvard University Press. 1999.
31. Kardash Peter. Genocide in Ukraine, Publisher Fortuna publishing, 2007.

К ИСТОРИИ ТЕРРОРА КОММУНИСТИЧЕСКОГО РЕЖИМА СОВЕТСКОГО СОЮЗА ПО ОТНОШЕНИЮ ВРАЧЕЙ СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ

Ярослав Ганиткевич (Львов)

Представлены материалы о репрессировании врачей советской Украины всех взглядов и национальностей в течение 1919–1953 гг., о репрессировании украинских врачей-ученых, основателей украинских национальных научно-медицинских школ в 1928-1941 гг., и инициированного Сталиным «дела врачей» в 1952-1953 гг. Приведены данные о 622 репрессированных врачах, из них 142 расстрелянных и 337 отправленных в концентрационные лагеря Гулага; показано преимущественное уничтожение врачей-украинцев. Приведены факты об арестах (около 50 лиц) и расстрелах (7 лиц) украинских ученых-медиков, описана история «дела врачей».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: **врачи, репрессии, советская Украина.**

TO HISTORY OF TERROR OF COMMUNIST REGIME OF SOVIET UNION IN RELATION TO PHYSICIANS OF SOVIET UKRAINE

Yaroslav Hanitkevych (Lviv)

Materials are presented about subjecting to repression of physicians of soviet Ukraine all looks and nationalities during 1919–1953, subjecting to repression of the Ukrainian physicians-scientists, founders of Ukrainian national scientific-medical schools in 1928-1941, and initiated by Stalin «The Doctors' Plot» in 1952-1953. Data are resulted about 622 doctors subjected to repression, from them 142 shot up and 337 deported in the concentration camps of Gulag, overwhelming elimination of doctors-Ukrainians is given. Are resulted facts about the arrests (near 50 persons) and shooting (7 persons) of the Ukrainian scientists-physicians, history of «The Doctors' Plot» is described.

KEY WORDS: **physicians, repression, soviet Ukraine.**

Рецензент: д.мед.н., проф. О. Гонченко